

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРОГРАМНИЙ ПІДХІД ДО
ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 10-282 М
групи
Спеціальності 081 «Право»
Освітньо-професійної програми «Право»
Грибик Анна Вікторівна

Керівник: к.ю.н., доцент **Гавловська А.О.**

Рецензент:

заступниця декана Херсонського факультету
Одеського державного університету
внутрішніх справ
д.ю.н, професорка **Галуцько В.М.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади профілактики злочинності серед молоді.....	6
1.1. Система та рівні профілактики злочинності серед молоді.....	6
1.2. Характеристика видів профілактики кримінальних правопорушень серед молоді.....	12
РОЗДІЛ 2. Взаємодія суб'єктів концептуально-програмної профілактики злочинності серед молоді.....	19
2.1. Загальнотеоретичний аналіз молодіжних програм профілактики злочинності серед молоді.....	19
2.2. Суб'єкти концептуально-програмної профілактики злочинності серед молоді.....	23
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Профілактика злочинності серед молоді є важливою складовою молодіжної політики України. Молодіжна політика в державі – це взаємодія державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, активістів та агентів впливу, органів самоорганізації молоді, які спрямовують свою діяльність на створення системи гарантії та умов реалізації прав молодих осіб. Серед складових мети молодіжної програми важливим аспектом є саме профілактика злочинності серед молоді. Особливу роль в реалізації молодіжної політики в цілому та профілактики зокрема відіграють концептуальні молодіжні програми, оскільки саме такі програми зарекомендували себе як потенційно ефективний засіб вирішення проблем молоді.

Дослідженню проблем профілактики злочинності серед молоді присвятили свої праці такі науковці, як: К.В. Волинець [39], А.О.Гавловська [33], А.Й.Григор'єв [36], А.Ю.Дзюба, [35], С.Ф.Денисов [40], Т.С. Жукова [42; 38], О.Є.Користін [34], О.М.Литвинов [41], Н.В.Яницька [32], Т.І. Шанскова [31] та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана згідно з розробленим кафедрою національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права ХДУ планом проведення актуальних наукових досліджень та у відповідності до ініціативної теми кафедри («Теорія та практика реформування галузевого законодавства України», № 0118U006817).

Мета кваліфікаційної роботи полягає у загальнотеоретичному аналізі концептуально-програмного підходу до профілактики злочинності серед молоді.

Для досягнення мети кваліфікаційної роботи було визначено наступні завдання:

- 1) проаналізувати систему та рівні профілактики злочинності серед молоді;
- 2) охарактеризувати види та принципи профілактики кримінальних правопорушень серед молоді;
- 3) розкрити взаємодію суб'єктів концептуально-програмної профілактики злочинності серед молоді;
- 4) здійснити загальнотеоретичний аналіз молодіжних програм профілактики злочинності серед молоді;
- 5) визначити повноваження суб'єктів концептуально-програмної профілактики злочинності серед молоді.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері формування та реалізації молодіжної політики в цілому та профілактики злочинності серед молоді, зокрема.

Предметом дослідження є концептуально-програмний підхід до профілактики злочинності серед молоді.

Методи дослідження які використовувалися під час дослідження відносяться до загальнофілософських методів, загальнонаукових методів та спеціальних правових методів дослідження. Серед них слід виділити:

- діалектичний метод;
- закони формальної логіки;
- системний метод;
- функціональний метод;
- формально-догматичний метод.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження:

- проаналізовано - систему та рівні профілактики злочинності серед молоді;
- поглиблено – характеристику видів та принципів профілактики кримінальних правопорушень серед молоді;
- обґрунтовано - необхідність застосування концептуально-програмного підходу до профілактики злочинності серед молоді;
- систематизовано – повноваження суб'єктів концептуально-програмної профілактики злочинності серед молоді.

Практичне значення кваліфікаційної дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використанні для подальших наукових досліджень та викладання таких дисциплін як «Адміністративне право», «Кримінологія».

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представлені на II-му дискусійному форумі «Сучасні проблеми державотворення та право» організованому ГО "ЧОРНОМОРСЬКА БІЗНЕС ЛІГА" (29 листопада 2021 р., м. Херсон).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ

1.1. Система та рівні профілактики злочинності серед молоді

Профілактика на індивідуальному рівні вважається найбільш раннім, першим етапом попереджувальної діяльності, спрямованої на недопущення правопорушень з боку конкретної особи. В тому випадку, коли профілактика не дала своїх результатів і у особи з'являється задум вчинити правопорушення. В такому випадку необхідно вжити заходів, щодо «запобігання правопорушення», яке розглядається не як рівнозначне і взаємозамінюване з «попередженням» і «профілактикою» поняття, а як один з етапів попередження, який розпочинається вже після профілактики. Закінчення етапу запобігання пов'язане з можливим застосуванням «припинення», тобто коли йдеться мова про припинення вже розпочатого правопорушення [1, с. 341].

Правова теорія останнім часом оперує таким поняття як «превенція», що означає діяльність щодо попередження, запобігання та профілактики кримінальних і адміністративних правопорушень [2, с. 271].

На думку деяких вчених, профілактика правопорушень за своїм змістом не надто відрізняється від профілактики кримінальних правопорушень, оскільки вона так само, як і профілактика кримінальних правопорушень становить собою систему заходів попередження, спрямованих на виявлення, усунення, обмеження причин та умов вчинення правопорушень [3, с. 39].

Отже, доцільним є використання при вивченні теоретичних питань, пов'язаних із профілактикою правопорушень серед молодих осіб, понятійний та дослідницький апарат теорії профілактики

злочинності, розроблений вченими кримінологами.

У юридичній літературі зустрічається багато визначень поняття «профілактика правопорушень». Одні вчені вважають, що профілактика правопорушень – це цілеспрямований вплив держави, суспільства, фізичних та юридичних осіб на причини та умови не тільки кримінальних правопорушень, а й інших за юридичних деліктів, видів неправомірної поведінки (адміністративних, дисциплінарних проступків, цивільно-правових, процесуальних правопорушення). Інші вчені вважають, що профілактика правопорушень представляє собою складний комплекс різноманітних заходів попереджувального впливу.

Отже, профілактика правопорушень – це узгоджена та скоординована соціально-управлінська діяльність уповноважених на це суб'єктів, яка спрямована на виявлення, усунення (нейтралізацію) причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, боротьбу з іншими антигромадськими вчинками, формування правомірної поведінки громадян і посадових осіб.

Профілактику правопорушень серед молодих осіб необхідно розглядати не тільки з функціональної точки зору – лише як діяльність суб'єктів профілактики, а ще й як один із напрямків загальної профілактики правопорушень, з урахуванням її основних ознак та характеристик. Тому пропонуємо під профілактикою правопорушень серед молоді розуміти узгоджену та скоординовану соціально-управлінську діяльність уповноважених на це суб'єктів, спрямовану на виявлення та усунення (нейтралізацію) причин та умов вчинення молодими людьми кримінальних правопорушень.

Профілактика злочинів серед молоді складає певну систему, якій притаманні специфічні ознаки:

1. Система існує в зовнішньому середовищі і проявляється (функціонує), лише взаємодіючи з ним, адаптуючись до нього, реагуючи на зміни, що відбуваються у ньому. Це забезпечує системі здатність

підтримувати свої внутрішні параметри.

2. Система складається з елементів, компонентів, підсистем (системоутворюючих складових). Кожен з цих елементів є відносно самостійним і може бути одночасно елементом системи більш високого порядку і, навпаки, може містити систему більш низького порядку. При цьому елементи системи так взаємопов'язані між собою, що зміна одного елемента тягне за собою зміну всієї їх сукупності.

3. Система складається не від суми елементів, а від їх цілісності, коли відносини між відповідними елементами створюють інтегративну якість.

4. Усі системи не є незмінними, їм притаманні внутрішні суперечності, вони зазнають зовнішніх впливів, проходять етапи зародження, становлення, розвитку, гомеостазису, занепаду, старіння, загибелі.

5. Кожна система має своє призначення, виконує певну функцію.

6. Кожна система структурно оформлена. Структура – це побудова системи, внутрішня форма її організації. У більшості випадків у системі може бути велика кількість елементів та зв'язків, але є системоутворюючі елементи і зв'язки, тобто ті, що складають сутність системи, її самостійну силу. Структура відображає найбільш суттєві системоутворюючі елементи (компоненти) та стійкі зв'язки між ними, які забезпечують основні якості системи [4, с. 31].

Що ж стосується визначення системи профілактики правопорушень серед молодих осіб, то слід відзначити, що деякі вчені «систему профілактики» ототожнюють із системою суб'єктів профілактики правопорушень [5, с. 184].

Являючись за своєю суттю різновидом соціального управління, профілактика правопорушень серед молоді являє собою розгалужену багаторівневу систему, яка складається з окремих взаємообумовлених

елементів, що створюють певну їх цілісність на основі загальної мети і координації їх діяльності. До основних елементів системи профілактики правопорушень серед молоді можна віднести: суб'єкт, об'єкт, види, форми, цілі та принципи профілактичної діяльності.

Однією з особливостей системи профілактики правопорушень серед молоді є різноманітність її суб'єктів, що відрізняються один від одного характером, масштабами, формами і методами діяльності, повноваженнями. При всьому різноманітті суб'єктів профілактики правопорушень серед молоді усі вони системно пов'язуються між собою. Їх об'єднує єдина мета – виявлення та усунення або нейтралізація об'єктивних та суб'єктивних детермінант правопорушень молоді, захист їх прав та законних інтересів, послаблення дисфункції інститутів соціалізації молодих осіб. Суб'єктами профілактичної діяльності виступають державні та недержавні органи і установи, які здійснюють профілактику правопорушень серед молоді.

Крім суб'єктів, система профілактики правопорушень серед молоді має ще й об'єкти профілактики. У загальному розумінні, об'єкти профілактики правопорушень – це те, на що вона спрямована, здійснює вплив і в результаті чого певні явища та процеси зазнають корекції, набувають нових якостей і нового якісного стану.

Виходячи з цього, визначимо, що об'єктами системи профілактики правопорушень серед молоді виступають:

- правопорушення та їх види;
- причини та умови вчинення молоддю правопорушень;
- особи, щодо яких здійснюється профілактична діяльність.

Стосовно останніх можна зазначити, що особу у цьому випадку слід розглядати не як фізичну субстанцію, а як сукупність суспільних відносин. Лише через перетворення цих відносин можна справити профілактичний вплив на особу.

Важливим системоутворюючим елементом будь-якої соціальної

управлінської системи, в тому числі й системи профілактики правопорушень серед молоді, є мета діяльності.

До основних цілей системи профілактики серед молоді можна віднести:

- діяльність, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов вчинення молодими особами правопорушень;
- корекцію особи правопорушника;
- обмеження дії негативних соціальних явищ та процесів, які не є причинами вчинення таких правопорушень;
- нейтралізацію негативного впливу мікросередовища (сім'ї, друзів, колективу тощо) на формування особи молоді особи та на мотивацію її поведінки.

Види та, форми профілактики правопорушень серед молоді цілком збігаються із видами та формами профілактики правопорушень у цілому.

Аналіз позицій, що є в науковій літературі, дозволяє виділити, залежно від особливостей застосування заходів профілактичного впливу на різних етапах профілактики, наступні форми профілактики правопорушень: ранню та безпосередню.

На думку окремих авторів «форми профілактики відрізняються одна від одної, по-перше, часом, що відділяє особу від моменту можливого вчинення правопорушення, по-друге, ступенем «соціальної зіпсованості» особи, тобто її криміногенністю» [6, с. 62].

Виділення цих двох форм профілактики правопорушень викликане, перш за все, необхідністю більш ефективного попередження правопорушень, а сама диференціація пов'язана з участю різних суб'єктів профілактики і застосуванням різних методів роботи.

Ранню профілактику правопорушень серед молоді можна визначити як цілеспрямовану соціально-педагогічну діяльність сім'ї, навчальних закладів дошкільної та загальної середньої освіти, інших державних органів та громадських організацій, спрямовану на

попередження та усунення ризику виникнення відхилень у поведінці молодих осіб шляхом формування у них відповідного рівня правосвідомості та соціально-корисних інтересів і навичок.

Безпосередня профілактика правопорушень – «це організація та здійснення превентивної діяльності, безпосередньо спрямованої на виявлення та усунення причин, умов та обставин вчинення правопорушень, а також встановлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними профілактичної роботи» [7, с. 108].

Характер та зміст цієї профілактики значною мірою залежать від характеру та змісту причин можливої протиправної поведінки та життєвих умов, що могли б цьому сприяти, особистих якостей людини та її соціальних зв'язків.

Не допустити реалізацію протиправних намірів чи переростання замаху у закінчене правопорушення можна лише відносно дій конкретної особи, тобто на рівні індивідуальної протиправної поведінки.

Рівні профілактики правопорушень:

- вирішення важливих соціальних, економічних та інших проблем життя суспільства;
- посилення виховної та ідеологічної роботи в країні, удосконалення суспільних відносин (макрорівень);
- здійснення впливу на конкретні соціальні групи, в яких складаються конфліктні ситуації, намічаються негативні явища;
- індивідуальна виховна робота, спрямована на подолання антигромадських поглядів особи, формування поваги до особи, норм права, правил співжиття [8].

1.2. Характеристика видів профілактики кримінальних правопорушень серед молоді

Види профілактики злочинності:

1. Загально-соціальна профілактика злочинності.
2. Спеціальна профілактика злочинності (включає в себе спеціально-кримінологічну профілактику та запобігання та припинення).
3. Індивідуальна профілактика злочинності.

Загально-соціальна профілактика правопорушень здійснюється в господарській і культурній сфері, організації праці, відпочинку, побуті, вихованні (по суті, у всіх сферах життя суспільства) різними органами державної влади та управління, громадськими формуваннями, для яких профілактика не є головною та професійною діяльністю. Заходи цього виду профілактики спрямовані на здійснення позитивного впливу на формування всіх членів суспільства, у тому числі й молодих осіб.

Можливості загально-соціальної профілактики залежать від ступеня розвитку суспільства. Вона пов'язана з найбільш тривалими та значущими процесами у суспільстві, зокрема, розвитком економіки, станом забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян, підтримкою культури та моралі, зміцненням законності, соціальним захистом населення тощо [9, с. 5].

Спеціальна профілактика правопорушень – здійснюється уповноваженими державними органами і громадськими організаціями, при цьому профілактичний вплив спрямовується на окремі соціальні групи, зокрема, молодих осіб, які привертають до себе увагу (за місцем проживання, навчання і т. ін.). Заходи спеціальної профілактики визначаються у кожному конкретному випадку з урахуванням особливостей певної соціальної групи.

Спеціально-кримінологічна профілактика – цілеспрямоване виявлення та усунення причин та умов злочинів і пов'язаних з ними

правопорушень, а також причин та умов конкретних злочинів, окремих їх видів.

Спеціально-кримінологічна профілактика у структурі спеціальної профілактики займає провідне місце тому, що вона спрямована насамперед на попередження самої можливості вчинення правопорушень шляхом забезпечення нормальних умов існування людей та зміни тих якостей особи, які можуть спричинити вчинення конкретної протиправної дії. Успішне здійснення спеціально-кримінологічної профілактики зменшує витрати сил та засобів на припинення, розкриття та розслідування правопорушень, а внаслідок цього зменшується сфера застосування репресивних заходів.

Від рівня організації та здійснення спеціально-кримінологічної профілактики правопорушень, від ступеня її ефективності значною мірою залежить вирішення загальних завдань профілактики правопорушень. Зміст спеціально-кримінологічної профілактики становлять спеціально-кримінологічні заходи, які у юридичній літературі класифікуються за різними критеріями.

Наприклад:

- 1) за змістом: економічні, політичні, культурно-виховні, правові та ін.;
- 2) за масштабом дії: загальнодержавні, регіональні, місцеві;
- 3) за моментом застосування: на заходи ранньої та безпосередньої профілактики;
- 4) за ступенем радикальності: заходи, що попереджують можливість виникнення криміногенних явищ та ситуацій; заходи, що нейтралізують (блокують, мінімізують) такі явища та ситуації; заходи, що повністю їх усувають;
- 5) за механізмом дії: заходи індивідуальної та загальної профілактики правопорушень;
- 6) за ступенем інтенсивності впливу на особу: заходи, що

здійснюються: в рамках загально-профілактичної роботи; заходи щодо спеціально визначеної групи осіб, деякі риси яких потребують уваги до них у рамках загально-профілактичної роботи; заходи щодо спеціально-визначеної групи осіб, деякі риси яких потребують інтенсивного виховного впливу та соціального контролю та заходи щодо осіб, які потребують застосування правових засобів впливу;

7) за правовою характеристикою: заходи, що базуються на нормах права, але не регламентовані ними; заходи, які детально врегульовані юридичними нормами (адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, процесуального та інших галузей права);

8) за механізмом дії: заходи-сигнали; заходи прямого впливу або заходи-дії;

9) за суб'єктним складом: заходи, які здійснюються органами державної влади та управління, недержавними органами та установами, господарюючими суб'єктами усіх форм власності, трудовими колективами та окремими громадянами;

10) за об'єктами впливу: заходи, які здійснюються відносно криміногенних умов життя та виховання молодих осіб; умов їх життєдіяльності тощо.

Зазначені заходи використовуються залежно від видів правопорушень, вчинених молодих осіб, типів їх протиправної поведінки, сфер суспільного життя тощо.

«Запобігання конкретним правопорушенням – недопущення реалізації замислених правопорушень шляхом встановлення осіб, які намагаються їх вчинити, а також застосування до них необхідних заходів, передбачених законом, у поєднанні з оздоровленням обстановки у мікросередовищі» [10, с. 10].

«Припинення конкретних правопорушень – недопущення продовження розпочатого правопорушення та доведення його до

завершення шляхом встановлення осіб, що намагалися його вчинити, та застосування до них заходів, передбачених законодавством, а також створення обстановки, що виключає протиправну діяльність надалі» [10, с. 10].

Наявність двох останніх елементів спеціальної профілактики обумовлена насамперед тим, що перед безпосереднім вчиненням правопорушення має місце досить тривалий процес формування особи правопорушника, його антисоціальних поглядів, інтересів, які надалі виступають причиною протиправної поведінки. У багатьох випадках вчиненню правопорушення передує етап формування протиправного наміру – особа визначає конкретну мету та шляхи її досягнення, уточнює деталі протиправної дії, а іноді навіть складає розгорнутий план вчинення правопорушення з різними варіантами розвитку подій.

Протиправний намір уточнюється особою, конкретизується під час різноманітних підготовчих дій. Кожна з цих стадій відрізняється своєю специфікою, на кожній з них діє комплекс різноманітних факторів, які не можна ігнорувати під час організації та проведення профілактичної роботи. Саме це і обумовлює застосування на кожній з цих стадій відповідного комплексу профілактичних заходів.

Індивідуальна профілактика правопорушень – це діяльність, спрямована на корекцію конкретної молоді особи з метою недопущення вчинення нею правопорушень.

Здійснення індивідуальної профілактики передбачає вирішення комплексу завдань:

- виявлення та вивчення осіб, схильних до вчинення правопорушень;
- виявлення та усунення (нейтралізація) причин та умов, які негативно впливають на їх формування;
- здійснення виховного впливу, у поєднанні із заходами примусу, та контролю за поведінкою і способом життя цих

осіб;

- періодичні перевірки результатів проведених виховних заходів [11, с. 58].

Система профілактики правопорушень серед молоді має певні принципи діяльності.

У сфері профілактики злочинності серед молоді доцільно виділити наступні принципи:

1) *законність* - цей принцип передбачає обов'язкове виконання законів та відповідних нормативно-правових актів, що стосуються правового статусу молодих осіб, здійснення профілактичної діяльності державними органами, посадовими особами, громадськими організаціями та громадянами, відправлення правосуддя відносно молодих осіб (ст. 8, 19 Конституції України) [12];

2) *гласність* - зміст принципу визначається своєчасним, широким та регулярним інформуванням громадян про функціонування суб'єктів профілактики правопорушень серед молодих осіб, формуванні громадської думки, залученні населення до профілактики правопорушень, підвищенні їх активності, здійсненні впливу громадянського суспільства на державу. Важливу роль у реалізації цього принципу відіграють засоби масової інформації. Це конституційний принцип, тому що різні його аспекти містяться в багатьох статтях Конституції України (ст.ст. 15, 32, 40, 55) [12].

3) *гуманізм* є одним з основоположних принципів управління у демократичному суспільстві. Принцип гуманізму визнає цінність особистості людини, її права, свободи та інтереси, в т.ч. і права на щастя, волю, особистісний розвиток, проявлення власних здібностей (ст. 3 Конституції України) [12].

4) *демократизм* – профілактика правопорушень серед молодих осіб повинна здійснюватися під контролем представницьких органів влади відповідного рівня, при безпосередній участі та контролю з боку

громадськості та з урахуванням результатів постійного вивчення громадської думки [13, с. 158].

5) *науковість*, що передбачає розробку наукової концепції профілактики правопорушень серед молодих осіб; науково-методичне її забезпечення; проведення комплексних наукових досліджень щодо проблем управління профілактикою правопорушень серед молодих осіб; напрацювання шляхів покращення профілактичної роботи серед молодих осіб; проведення кримінологічних експертиз законодавчих та управлінських актів у зазначеній сфері [10, с. 22];

6) *прогнозування стану правопорушень* серед молодих осіб та планування відповідних профілактичних заходів [10, с. 23];

7) *координація діяльності* суб'єктів профілактики правопорушень серед молодих осіб [10, с.24];

8) *взаємодія суб'єктів* профілактики правопорушень серед молодих осіб (державних та недержавних) [14, с. 156];

9) *принцип інформаційного забезпечення* профілактичної діяльності серед молодих осіб, яке передбачає здійснення постійного спостереження за станом явищ, на які здійснюється вплив; зміни у системі статистичної звітності для забезпечення потреб профілактики; розробку категорій ефективності профілактики; уніфікацію інформації про правопорушення та програм її використання [10, с.24];

10) *системність* - цей принцип передбачає поєднання дій уповноважених суб'єктів профілактики, що мають спільну спрямованість та координуючі органи, в цілісну цільову програму [10, с. 24];

11) *комплексність*, що передбачає повне охоплення всіх сторін профілактичної діяльності, тобто має враховувати криміногенну ситуацію, штатну забезпеченість суб'єктів профілактики, їх матеріально-технічне забезпечення; ступінь кваліфікації і професіоналізму фахівців та співробітників цих органів; дотримання законності; зв'язки з населенням тощо [15];

12) *економічна доцільність.*

Підбиваючи підсумок, ще раз підкреслимо, що профілактика правопорушень серед молодих осіб являє собою найбільш дієвий шлях боротьби з правопорушеннями, зокрема, і серед молодих осіб, оскільки забезпечує виявлення та усунення або нейтралізацію їх джерел.

У значній мірі – це попередження самої можливості вчинення правопорушень. У процесі профілактики правопорушень на фактори, що сприяють їх вчиненню, легше справити спрямований або не спрямований вплив тоді, коли вони ще не набрали сили, перебувають на початковій стадії розвитку. Поряд з цим, арсенал заходів профілактики правопорушень дозволяє зупиняти вже розпочату протиправну діяльність, не допускати настання шкідливих наслідків, посягань на суспільні відносини. Профілактика правопорушень серед молодих осіб дозволяє вирішувати завдання боротьби з нею гуманними засобами, з найменшими витратами для суспільства, зокрема, без застосування складного механізму кримінальної юстиції та без такої форми державного примусу, як кримінальне покарання.

РОЗДІЛ 2

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРОГРАМНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ

2.1. Загальнотеоретичний аналіз молодіжних програм профілактики злочинності серед молоді

В даний час молоді особи є найбільш вразливою частиною населення. Динаміка злочинності серед молодих осіб зростає: згідно зі статистикою поліції, молодь у 2019-2020 рр. скоїла на 20,6% більше злочинів, ніж у попередньому році.

Ми вважаємо, що для запобігання злочинності серед молоді необхідно розробити та впровадити комплексну молодіжну програму на національному та місцевому рівнях. Такі програми мають бути як комплексними, так і цільовими, адже складністю всієї системи профілактики правопорушень серед молоді є її різноманітності та різноманітність.

Метою цільової або загальної національної чи місцевої програми запобігання злочинності молоді є забезпечення активної реакції на правопорушення молодих осіб та уповільнення її зростання. Деякі криміналісти додають до цілей запобігання злочинності серед молоді наступну складову:

- припинити деформації молоді особи, що вже розпочалася;
- запобігти впливу криміногенних факторів мікросередовища на молоду особу, що виявляється у злочинній поведінці.

Метою загальнодержавної програми попередження злочинності серед молоді має бути створення місцевих програм попередження злочинності, які містять загальні рекомендації щодо заходів, які необхідно вжити.

Основний принцип програмування – керувати структурою кримінального впливу, зробити її більш складною та ризикованою для отримання (матеріальної та моральної) вигоди злочинцями [16].

Програми профілактики правопорушень серед молоді мають включати три рівні підготовки та впровадження:

- 1) запобігання загальносоціальної злочинності;
- 2) вдосконалення правового механізму попередження правопорушень молодих осіб та реалізації державної молодіжної політики у цій сфері;
- 3) спеціальна кримінологічна профілактика злочинності молодих осіб.

Діяльність молодіжної програми профілактики правопорушень серед молоді спрямована на усунення їх об'єктивних та суб'єктивних причин злочинності. До них відносяться:

1. Об'єктивні причини:

а) фактори, що формують особистість молодої особи правопорушника (нещастя в сім'ї, антисоціальне середовище, відсутність морально-правової освіти, криміногенний вплив на неформальні молодіжні групи, залучення молодих осіб до злочинної діяльності, труднощі в оволодінні професією тощо);

б) обставини, що сприяють злочинності серед молоді (погана охорона власності, організаційні недоліки, які допомагають антисоціальним особам реалізувати свої злочинні наміри, поведінку жертв злочину тощо) [17, с. 104];

в) посилення економічної, матеріальної та психологічної незалежності молодих осіб від суспільства і батьків, досягнення таким чином статусу автономної особи.

2. Суб'єктивні причини:

а) спонукання до вчинення злочину (психологічний стан особи, її погляди та установки, потреби та цінності, що виникли під впливом попередніх об'єктивних причин);

б) низька правосвідомість і культура молоді;

в) відсутність значного соціального прогресу та зростання соціального статусу, відсутність стимулів для додаткової освіти.

Заходи загальносоціальної профілактики правопорушень серед молоді спрямовані не безпосереднє попередження кримінальних правопорушень, а на усунення об'єктивних причин їх злочинності.

Загальні соціально-профілактичні заходи молодіжної програми попередження злочинності серед молоді включають:

1) розробку програм соціально-економічного розвитку окремих категорій молоді (наприклад: сільська молодь, «діти вулиці» тощо);

2) надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, цілеспрямований підхід до забезпечення прожиткового мінімуму доходу сім'ї, дотримання соціальних гарантій та пільг, встановлених законодавством;

3) утримання навчальних закладів, створення навчальних закладів нового типу для молодих осіб різного віку, організація їх вільного часу;

4) відновлення системи спортивних клубів та секцій за місцем навчання і проживання, особливо у сільській місцевості;

5) створення різноманітних консультаційних центрів для молоді, які надають психокорекційну допомогу молоді та членам її сімей у вирішенні сімейних конфліктів [18];

б) створення системи зайнятості молоді;

7) створення та впровадження соціальної реклами на загальнодержавному рівні;

8) надання фінансової підтримки громадським молодіжним та дитячим організаціям, реалізація національних програм та заходів для дітей та молоді;

9) заходи реалізації державної політики щодо ліквідації бездоглядності дітей;

10) виявити та забезпечити розвиток творчих та інтелектуальних здібностей молодих осіб та осмислене використання вільного часу тощо.

Заходи щодо вдосконалення правового механізму запобігання злочинності серед молоді та реалізації державної молодіжної політики у цій сфері передбачають:

1) удосконалення законодавства щодо притягнення молодих осіб до відповідальності не лише за кримінальні, а й за адміністративні, дисциплінарні правопорушення;

2) проведення круглих столів з представниками молодіжних організацій з питань розробки молодіжних програм профілактики правопорушень молодих осіб;

3) участь не лише правоохоронних органів, а й громадських організацій (у тому числі дитячих та молодіжних організацій) у здійсненні запобіжних заходів, широка участь громадян (наприклад, у громадських патрулях у здійсненні ситуативної профілактики правопорушень серед молодих осіб);

4) введення в загальноосвітній курс дисципліни правового виховання і навчання [19];

5) участь у профілактичній роботі місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування тощо.

Спеціальні кримінологічні профілактичні заходи молодіжної програми профілактики правопорушень молодих осіб спрямовані безпосередньо на усунення причин розвитку особи злочинця та його інтеграцію в кримінальну структуру.

Як зауважує А.О. Гавловська «типова модель програми запобігання злочинності серед молоді характеризується міцним зв'язком правової системи запобігання злочинності із сферами позаправової системи та рівновагою між соціальним та ситуативним запобіганням злочинності» [20, с. 120].

2.2. Суб'єкти концептуально-програмної профілактики злочинності серед молоді

Широкий спектр причин та умов, які сприяють вчиненню молодими особами правопорушень і проявляються на загальному та індивідуальному рівнях у різних сферах суспільного життя, визначають багаторівневий та різноплановий характер діяльності суб'єктів профілактики правопорушень серед молоді.

У юридичній літературі (особливо 70–80-х рр. минулого століття) зустрічається доволі широке визначення поняття суб'єктів профілактики правопорушень. До них були віднесені не тільки державні органи і громадські формування, а й держава, суспільство в цілому, всі громадяни (без уточнення будь-яких їх категорій). Стосовно фізичних осіб як суб'єктів профілактики правопорушень лише зазначалось, що ними можуть бути тільки «свідомі громадяни» [1, с. 367].

Таке визначення суб'єктів профілактики правопорушень обумовлювалось, на наш погляд, існуючими на той час позиціями щодо можливості викорінення правопорушень із життя суспільства на основі загальносуспільної боротьби з ними.

У часи існування Радянського Союзу була розроблена система заходів боротьби з правопорушеннями серед молодих осіб, яка ефективно працювала в тих умовах. Ця система була:

- спрямована не на пасивну оборону, а перш за все на попередження правопорушень та ліквідацію їх причин;
- мала багатоступеневий характер;
- диференційовано застосовувалась до різних контингентів молодих осіб;
- складалась із заходів виховання молодих осіб, заходів щодо усунення конкретних обставин, які здатні підштовхнути молоду особу до вчинення правопорушення, заходів недопущення вступу конкретних молодих осіб на злочинний шлях;
- дозволяла у кожному конкретному випадку використовувати заходи, які були своєчасними, необхідними, достатніми, враховували вікові особливості молодих осіб;
- поєднувала заходи державного і громадського впливу, тобто реалізувалась одночасно низкою державних і громадських організацій – школами та іншими навчальними закладами, культурними установами, комсомольськими, профспілковими, спортивними організаціями, житловими органами, комісіями у справах молоді, органами прокуратури, суду тощо, які виконували свою частку профілактично-виховної роботи [21, с. 25].

До цієї системи входили такі заходи:

- спрямовані на забезпечення своєчасного виявлення та усунення детермінант правопорушень молодих осіб;
- заходи впливу на молодих осіб, поведінка яких має антигромадську спрямованість, з метою утримання їх від переходу на злочинний шлях;
- спрямовані на попередження рецидиву, а також усунення можливості вчинення іншими молодими особами аналогічних злочинів;
- заходи, які здійснювались на базі узагальнення слідчої, судової, прокурорської, оперативної практики [21, с. 27].

Реалізацією згаданої системи заходів боротьби з правопорушеннями молодих осіб крім суду, прокуратури, органів попереднього слідства займались такі державні й громадські організації, як:

- комісії у справах неповнолітніх при виконкомах районних, міських, окружних, обласних, крайових Радах депутатів трудящих, а також при Радах Міністрів автономних і деяких союзних республік;
- дитячі кімнати міліції;
- органи кримінального розшуку міліції та інші органи і служби міліції;
- ради громадськості при дитячих кімнатах;
- інспектори і громадські інспектори по охороні дитинства відділів народної освіти [22, с. 227].

Комісії у справах неповнолітніх – це орган, який безпосередньо здійснював боротьбу з безнаглядністю, злочинністю та правопорушеннями серед неповнолітніх, влаштування дітей і підлітків на роботу та навчання, охорону їх прав, а також координував діяльність державних органів і громадськості у цьому напрямку на території району, області, республіки тощо.

Дитячі кімнати поліції, які були створені уперше в 1935 р., мали на меті боротьбу з безнаглядністю неповнолітніх. На інспекторів дитячих кімнат поліції було покладено безпосереднє спостереження за поведінкою неповнолітніх у громадських місцях, вилучення бездоглядних дітей та підлітків із громадських місць і проведення з ними, а також з особами, що відповідають за їх виховання, необхідної роботи (проведення бесід, влаштування неповнолітніх і т. ін.). Також інспектори виявляли дітей і підлітків, які знаходились у несприятливих умовах життя, не навчались і не працювали, встановлювали джерела шкідливого впливу на неповнолітніх для того, щоб вжити попереджувальних заходів ще до того, як у поведінці підлітка виявляться суттєві відхилення.

При кожній дитячій кімнаті створювалась рада громадськості. Ці ради громадськості являли собою по суті спеціалізовані громадські дружини, загальним завданням яких, як і інших дружин, була боротьба з безнаглядністю дітей та підлітків. До складу такої ради входили громадські діячі з числа педагогів, батьків та інших бажаючих. Форми праці такої ради були різноманітними. Вони встановлювали контакти зі школами, допомагали працівникам міліції забирати бездоглядних дітей та підлітків з вулиці, проводити заходи щодо попередження дитячої безнаглядності, встановлювати сім'ї, які не справлялись із вихованням дітей та підлітків, надавали цим сім'ям шефську допомогу тощо [23, с. 22].

Органи міліції забезпечували своєчасне виявлення та припинення вчинення неповнолітніми правопорушень, формування злочинних груп неповнолітніх, втягнення дітей та підлітків до злочинної, антигромадської діяльності тощо.

Інші органи і служби поліції також мали обов'язки щодо профілактики вчинення молодими особами правопорушень. Так, постові й патрульні міліціонери, дільничні інспектори були зобов'язані припиняти правопорушення з боку підлітків, які знаходились у громадських місцях і в разі потреби доставляти їх до дитячої кімнати поліції. Дільничні інспектори, працівники паспортної служби, використовуючи допомогу працівників будуправлінь і громадськості, повинні були виявляти, під час виконання своїх службових обов'язків, молодих осіб з антигромадською поведінкою та схильних до вчинення правопорушень, а також осіб, що негативно впливали на підлітків [23, с. 23].

Інспектори та громадські інспектори по охороні дитинства відділів народної освіти вели роботу по виявленню та влаштуванню дітей, які залишились без батьків, забезпечували їх своєчасну передачу на виховання до дитячих закладів, сімей трудящих, призначених опікунів,

які могли здійснювати належний нагляд за дитиною. Також інспектори по охороні дитинства перевіряли умови життя дітей, які знаходились під опікунством, встановлювали факти невиконання батьківських або опікунських обов'язків і вживали заходів щодо усунення встановлених порушень.

Як бачимо, кожен суб'єкт профілактики мав свій напрям роботи щодо профілактики вчинення молодими особами правопорушень, але жодна з галузей роботи не була виключною компетенцією того чи іншого органу. У більшості випадків попереджувальні та інші заходи здійснювались одразу по декількох напрямках, оскільки в кожному конкретному випадку діє не одна обставина, що сприяє вчиненню молоддю правопорушення, а їх сукупність. Прокуратура та суд у рамках своєї компетенції надавали необхідну допомогу у забезпеченні взаємодії та координації усіх вказаних органів.

З набуттям Україною незалежності система профілактики правопорушень серед молодих осіб у країні, зокрема, і система її суб'єктів зазнала значних змін.

У сучасній юридичній літературі суб'єкти профілактики правопорушень переважно визначаються як органи, установи, посадові особи і громадяни, які постійно або тимчасово приймають участь у попередженні правопорушень [24, с. 101].

Виходячи з того, що серед суб'єктів профілактики правопорушень молодих осіб є такі, що здійснюють профілактику правопорушень постійно і вона для них є профілюючою (або однією з основних) функцій, а також є суб'єкти для яких профілактика правопорушень не є профілюючою, то систему суб'єктів профілактики правопорушень серед молодих осіб можна розглядати у широкому та вузькому сенсі цього слова.

У широкому розумінні (загальна) система суб'єктів профілактики являє собою сукупність органів та організацій, діяльність

яких повністю або в певній її частині пов'язана із вирішенням завдань профілактики правопорушень серед молодих осіб.

У вузькому розумінні (спеціалізована) система суб'єктів профілактики об'єднує лише ті органи і організації, для яких профілактика правопорушень серед молодих осіб виступає (або повинна виступати) як профілююча (або одна з основних) функцій.

Характеристику загальної системи суб'єктів профілактики правопорушень серед молодих осіб (у широкому розумінні цього слова) доцільно будувати на основі визначення і розкриття можливостей конкретних органів та організацій щодо вирішення завдань профілактики правопорушень серед молодих осіб.

До загальної системи суб'єктів профілактики правопорушень серед молодих осіб можна віднести усі гілки влади, а також державні та недержавні структури, які мають профілактичний потенціал. До неї входять як спеціалізовані, так і неспеціалізовані суб'єкти профілактики, які здійснюють профілактику правопорушень серед молодих осіб у процесі реалізації своїх більш широких владних, соціальних і виховних повноважень.

Слід відзначити, що до неспеціалізованих суб'єктів профілактики правопорушень серед молодих осіб можна віднести Президента України як гаранта Конституції України, Офіс Президента України, органи законодавчої, виконавчої влади усіх рівнів, органи місцевого самоврядування, представників громадянського суспільства.

Ці суб'єкти визначають задачі та пріоритети у сфері профілактики, формують її законодавчу та іншу нормативно-правову базу, встановлюють компетенцію, права, обов'язки інших учасників профілактики правопорушень серед молоді, здійснюють її фінансування, матеріально-технічне, кадрове та інше ресурсне забезпечення, планування, контроль, координацію та інші функції владного (державно-правового) управління в цій сфері, а у деяких випадках безпосередньо беруть участь в організації та

проведенні конкретних профілактичних заходів.

Особливої уваги заслуговують органи соціального обслуговування (соціальної допомоги та захисту), охорони здоров'я, освіти. Виходячи із змісту їх діяльності, ці органи також виконують деякі функції профілактики правопорушень серед молодих осіб.

До неспеціалізованих суб'єктів профілактики також відносяться різноманітні громадські формування: політичні партії, фонди, релігійні організації тощо. Найчастіше ці організації надають гуманітарну (харчування, їжа, одяг), психологічну та юридичну допомогу молоді, здійснюють соціальний патронаж неблагополучних сімей, просвітницько-профілактичну роботу: інформують про права молодих осіб, про організації, які захищають права молодих осіб та здійснюють їх соціальний захист, про ризик різних захворювань та засоби їх профілактики [25, с. 77].

Діяльність громадських і благодійних організацій є більш гнучкою, ніж державних, здійснюється із застосуванням нових, нетрадиційних форм роботи. Але при цьому слід відзначити, що діяльність більшості громадських і благодійних організацій є епізодичною і залежить від фінансування, яке вони отримують через гранти здебільшого закордонних спонсорів.

Певні задачі у сфері профілактики правопорушень серед молодих осіб вирішують благодійні організації, приватні медико-психологічні, соціальні, кризові центри, дитячі будинки сімейного типу та ін.

Для перелічених неспеціалізованих суб'єктів (як державних, так і недержавних) характерним є те, що функція профілактики правопорушень серед молоді не є для них єдиною, профільною та основною.

Що ж стосується участі громадян України у здійсненні заходів профілактики правопорушень серед молодих осіб, то за сучасних умов розвитку України, пов'язаних з високим рівнем криміналізації основних сфер життя, відсутністю згуртованості населення, у здійсненні профілактики правопорушень беруть участь лише ті громадяни України, які є носіями певних прав та обов'язків, що пов'язані з виконанням ними

деяких соціальних ролей (батьки та опікуни, члени спеціалізованих громадських формувань тощо).

Спеціалізованої системи суб'єктів профілактики правопорушень серед молоді:

- 1) центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї та молоді;
- 2) центри медико-соціальної реабілітації молодих осіб;
- 3) професійні училища соціальної реабілітації органів освіти та школи соціальної реабілітації;
- 4) центри соціально-психологічної реабілітації молодих осіб;
- 5) притулки для молодих осіб;
- 6) суди;
- 7) кримінальна поліція у справах неповнолітніх ОВС;
- 8) приймальники-розподільники для неповнолітніх ОВС;
- 9) виховно-трудова колонія Державного департаменту України з питань виконання покарань.

У ст. 4 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» закріплюються основні завдання, права та обов'язки Республіканського комітету у справах сім'ї та молоді Автономної Республіки Крим і служб у справах неповнолітніх та Уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї та молоді [26].

Діяльність вищезазначених органів також регламентують:

- Указ Президента України «Про Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді»;
- Указ Президента України «Про Положення про Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді»;
- Постанова КМУ від «Про затвердження типових положень про службу у справах неповнолітніх»;
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та

молоді «Про затвердження Порядку виявлення та ведення обліку дітей службами у справах неповнолітніх» тощо

Положення ст. 4 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» головними завданнями Уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї та молоді, Республіканського комітету у справах сім'ї та молоді Автономної Республіки Крим і служб у справах неповнолітніх визначає «розроблення і здійснення самостійно або разом з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими організаціями заходів щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, запобігання вчиненню ними правопорушень; контроль за виконанням цих заходів; координація зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у вирішенні питань соціального захисту неповнолітніх та організації роботи щодо запобігання бездоглядності і правопорушенням серед них; здійснення контролю за умовами утримання і виховання неповнолітніх у спеціальних установах для неповнолітніх, організацією виховної роботи в навчальних закладах і за місцем проживання; здійснення контролю за дотриманням законодавства про працю неповнолітніх на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності; ведення державної статистики щодо неповнолітніх відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів; подання органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності, громадським організаціям, громадянам практичної та методичної допомоги, консультацій з питань соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх» [26].

Слід відмітити, що Указом Президента від 11.07.2005 р. № 1086 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» передбачено «закріплення повноважень з питань опіки та піклування над дітьми за службами у справах неповнолітніх та перейменування цих служб на служби у справах дітей, але відповідні зміни ще не внесені до Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх»» [26].

Кримінальна поліція у справах неповнолітніх – це структурний підрозділ кримінальної поліції, що забезпечує організацію роботи щодо боротьби з правопорушеннями серед неповнолітніх, проводить оперативно-розшукові та профілактичні заходи. У ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» визначене широке коло обов'язків кримінальної поліції, зокрема: «здійснювати роботу з попередження правопорушень неповнолітніх, виявляти й усувати причини молодіжної злочинності; розшукувати неповнолітніх, які залишили сім'ю або навчальний заклад; вести профілактичний облік неповнолітніх правопорушників, інформувати відповідні служби у справах неповнолітніх про необхідність застосування до них примусових заходів; складати протоколи про адміністративні правопорушення неповнолітніх, а також їх батьків, що не виконують обов'язків з виховання і навчання неповнолітніх; повертати на місце постійного проживання, навчання або направляти до спеціальних закладів для неповнолітніх терміном не більше 8 год. з моменту виявлення неповнолітніх, які залишили сім'ю або навчальний заклад; відвідувати неповнолітніх правопорушників за місцем їх проживання, навчання, роботи, вести з ними та їх батьками бесіди» [26].

Згідно зі ст. 5 Закону «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» і п. 4 Положення про кримінальну поліцію у справах неповнолітніх,

працівники КМСН зобов'язані виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню неповнолітніми правопорушень, і у межах своєї компетенції вживати заходів щодо їх усунення. Цей обов'язок також передбачений КПК України та Законом «Про Національну поліцію» та стосується не тільки молоді, але й посадових осіб, які своїми діями або бездіяльністю сприяли вчиненню правопорушень.

Поліцейські встановивши причини і умови, які сприяли вчиненню правопорушень і злочинів, вносять до відповідних державних органів або посадових осіб подання про вжиття заходів щодо їх усунення.

При цьому, якщо буде встановлено, що окремі посадові особи належним чином не виконували свої службові обов'язки, вони повинні притягуватись до дисциплінарної відповідальності, про що ставиться питання у поданні. Після одержання подання особа, якій було адресоване подання, повинна у місячний термін розробити заходи щодо усунення причин та умов вчинення молоддю правопорушень, а інформацію про їх вжиття передати у підрозділ КМСН, що виносив подання.

У випадках, коли посадова особа залишила подання без розгляду, працівники КМСН як органу дізнання зобов'язані вжити заходів.

Суди – органи, що захищають права молодих осіб, розглядають справи про вчинені ними злочини та інші правопорушення, застосовують передбачені законом кримінальні покарання, заходи адміністративного стягнення, виховні заходи примусового характеру. Хоча в Україні система ювенальної юстиції ще не створена, деякі позитивні зрушення у цьому напрямку вже є.

Приймальники-розподільники для неповнолітніх – це установи ОВС, які забезпечують тимчасове утримання підлітків, що вчинили суспільно небезпечні дії та правопорушення у віці від 11 до 18 років.

Діяльність крім Закону України «Про органи і служби у справах

неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» регламентується також наказом МВС України № 384 від 13.07.1996 р. «Про затвердження Положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ» та іншими нормативними актами МВС.

Притулки для неповнолітніх служб у справах неповнолітніх – це відповідні заклади соціального захисту, які створені з метою забезпечення тимчасового перебування в ньому неповнолітніх осіб віком від трьох до вісімнадцяти років. Ці установи здійснюють соціальний захист неповнолітніх, які позбавлені сімейного виховання, опинились у складних житлово-побутових і психолого-педагогічних умовах, залишили заклади освіти та створюють належні житлово-побутові і психолого-педагогічні умови для забезпечення нормальної життєдіяльності неповнолітніх, навчання, праці та змістовного дозвілля.

До притулку приймаються неповнолітні що: «заблукали; були покинуті батьками або піклувальниками; жебракують, і місце знаходження їх батьків не встановлено; залишили сім'ю чи заклад освіти, вилучені кримінальною поліцією у справах неповнолітніх із сімей, перебування в яких загрожувало їх життю і здоров'ю; не мають постійного місця проживання і засобів до життя, самі звернулись до притулку тощо» [27, с. 355]. Неповнолітні особи можуть перебувати у притулку не більше як 30 діб.

Притулками здійснюється профілактична та корекційно-виховна робота з неповнолітніми, яка організовується на основі персонального підходу до особи неповнолітнього та з урахуванням його ступеня розвитку і віку [27, с. 356].

Центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх – це лікувально-реабілітаційний заклад для осіб, які не досягли повноліття та які вживають наркотичні засоби, алкоголь та психотропні речовини.

Основними завданнями цих центрів є створення умов і забезпечення лікування неповнолітніх, які вживають алкоголь, наркотики, психотропні речовини, проведення з ними психо-корекційної роботи, реабілітації неповнолітніх осіб з різноманітними девіантними формами поведінки, що в подальшому призводить до їх соціальної дезадаптації, надання психологічної допомоги їх сім'ям, а також проведення роботи з їх батьками [27, с. 355].

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей – це відповідні заклад соціального захисту, які створюється з метою стаціонарного чи денного перебування дітей віком від трьох до вісімнадцяти років, що опинились у складних життєвих обставинах. Таке перебування має на меті надання їм комплексної соціальної, психологічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей створюються та ліквідуються Радою міністрів АРК, відповідною обласною, Київською та Севастопольською міською, районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією і підпорядковуються відповідній службі у справах неповнолітніх. Неповнолітня особа може перебувати у відповідному центрі протягом того часу, який необхідний для її соціально-психологічної реабілітації, проте не більше дев'яти місяців, а у випадку стаціонарного перебування то до дванадцяти місяців денного перебування [28].

Загальноосвітні школи соціальної реабілітації – це спеціалізовані навчально-виховні заклади відповідного рівня органів освіти для підлітків віком від 11 до 14 років, що вчинили суспільно небезпечні дії, передбачені ККУ, а також порушили чинне законодавство України і потребують особливих умов виховання. Підлітки до цих закладів направляються за рішенням суду.

Професійні училища соціальної реабілітації – спеціальні навчально-виховні заклади Міністерства освіти для підлітків віком від 14 років, які вчинили суспільно небезпечні дії, передбачені ККУ до

виповнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, і потребують особливих умов виховання. Підлітки направляються до цих закладів за рішенням суду.

Діяльність загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації регламентується Законом України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» та іншими нормативно-правовими актами України.

Діяльність суб'єктів профілактики, перелічених у ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», повністю орієнтована на здійснення профілактики правопорушень серед неповнолітніх та їх соціальний захист.

На наш погляд, до спеціалізованих суб'єктів профілактики правопорушень серед молодих осіб також можна віднести органи прокуратури і ОВС у цілому, які не вказуються у Законі України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», хоча вони також відіграють важливу роль у здійсненні профілактичної діяльності серед цієї категорії населення.

Якщо розглядати функції прокуратури щодо захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, то, виходячи із змісту Закону України «Про прокуратуру» [29], в їх основі лежить правозахисна діяльність, яка проявляється у виявленні порушень прав та законних інтересів молодих осіб, як за їх заявами, заявами їх батьків або осіб, що їх замінюють, так і під час перевірок виконання законів, які проводяться прокурорами з власної ініціативи. Прокурори зобов'язані застосовувати заходи, передбачені законом, до відновлення прав і притягнення до відповідальності винних осіб.

Захист прав і законних інтересів молодих осіб, розглядаючи їх в межах основних функцій прокуратури, можна звести до:

1) нагляду за додержанням законів про освіту, про шлюб та сім'ю, охорону здоров'я, культуру, про працю, про органи і служби у справах неповнолітніх, про захист прав дітей позбавлених батьківського піклування, дітей, що постраждали від Чорнобильської катастрофи, дітей-інвалідів тощо, тобто всіх неповнолітніх, які стали під час економічних і політичних реформ у державі найбільш незахищеною частиною населення і потребують особливої турботи з боку держави в цілому і окремих її органів (органи опіки та піклування, центри медико-соціальної реабілітації, притулки для неповнолітніх тощо);

2) нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють попереджувальну роботу серед молодих осіб, розслідують злочини, вчинені молоддю, здійснюють профілактику рецидивної злочинності тощо.

3) підтримання державного звинувачення при розгляді справ про злочини молодих осіб, участь у судовому розгляді справ про застосування примусових заходів виховного характеру до осіб, які на момент вчинення суспільно небезпечних діянь не досягли віку кримінальної відповідальності;

4) участі у судовому розгляді справ про позбавлення батьківських прав, відібранні дітей без позбавлення батьківських прав, про спори між батьками про місце проживання дітей, про поновлення в батьківських правах, про захист житлових, трудових прав молодих осіб тощо;

5) участі у розгляді судом справ про адміністративні правопорушення молодих осіб;

б) нагляду за виконанням законів у місцях утримання затриманих неповнолітніх, попереднього ув'язнення і при виконанні покарань, при застосуванні примусових заходів виховного характеру, які визначені вироками, ухвалами і постановами судів тощо.

Крім того, прокурор бере участь у розробці органами державної влади заходів з профілактики правопорушень серед молодих осіб, у роботі з роз'яснення законодавства молодих осіб посадовим особам, які зобов'язані виконувати закони про захист прав та інтересів молодих осіб. Усі ці та інші функції передбачені наказами Генерального прокурора України.

Служби та підрозділи ОВС України становлять собою систему взаємопов'язаних органів, які мають єдині цілі та завдання, що нормативно закріплені у відповідних законодавчих та інших НПА. Структурними елементами ОВС є: апарат МВС України; територіальні ОВС, ОВС на транспорті; служби та підрозділи поліції; внутрішні війська,

За сучасних умов у системі суб'єктів ОВС можна виділити дві основні групи:

1. Перша група включає служби та підрозділи, що здійснюють профілактичну роботу серед молоді (в т.ч. і неповнолітніх осіб) та паралельно виконують основні службових повноваження (слідчі підрозділи, кримінальна поліція, поліція громадської безпеки і т.д.).
2. Друга група включає відповідні служби та підрозділи, що спеціально уповноважені здійснювати профілактичну роботу серед молодих осіб (КМСН, ПРН). Від того, яке місце у діяльності перелічених суб'єктів займає профілактика злочинності серед молоді, залежить обсяг їх повноважень.

Таким чином, задачі профілактики правопорушень серед молодих осіб вирішує широке коло суб'єктів: державні і недержавні, спеціалізовані і неспеціалізовані органи.

До них відносяться:

- правоохоронні органи;
- органи виконавчої влади та самоврядування й створені при них

органи;

- державні підприємства, установи, організації (заклади освіти, охорони здоров'я тощо);

- громадські організації та громадські формування;

- громадяни.

Кожен з цих суб'єктів, відповідно до норм права, має своє функціональне призначення, обсяг прав та обов'язків, форми і методи діяльності, певну компетенцію щодо постійної або систематичної участі у ній.

Система суб'єктів профілактики злочинності серед молоді повинна відповідати певним вимогам (будуватись на певних принципах):

- 1) повинна характеризуватися стабільністю її функціонування, має бути розрахована на достатньо тривалий час. Окремі елементи системи можуть і повинні змінюватись, але в цілому система повинна бути стабільною;
- 2) система суб'єктів профілактики правопорушень повинна бути чітко визначена;
- 3) система повинна мати свій координуючий, загальний та організаційний центр;
- 4) необхідним для системи є чіткість визначення відповідної компетенції кожного із суб'єктів профілактики злочинності серед молоді;
- 5) необхідним стає визначення вертикальних та горизонтальних зв'язків суб'єктів профілактики між собою.

Множинність суб'єктів профілактики правопорушень серед неповнолітніх передбачає здійснення багаторівневої координації їх діяльності як між собою, так і у підсистемах.

Координація – це упорядкована взаємодія суб'єктів профілактики при організаційній ролі одного з них (координатора), яка

спрямовується на узгодження їх зусиль, об'єднання діяльності з метою забезпечення комплексного впливу на причини та умови вчинення неповнолітніми правопорушень. Координація передбачає не просто досягнення єдності дій рівноправних, не підпорядкованих один одному учасників процесу управління, а підпорядкування їх спільної діяльності волі координуючого органу.

ВИСНОВКИ

В ході загальнотеоретичного аналізу концептуально-програмного підходу до профілактики злочинності серед молоді було здійснено наступні висновки

Доцільним є використання при вивченні теоретичних питань, пов'язаних із профілактикою злочинності молоді, понятійний та дослідницький апарат теорії профілактики злочинності, розроблений вченими кримінологами. На думку деяких вчених, профілактика правопорушень за своїм змістом не надто відрізняється від профілактики кримінальних правопорушень, оскільки вона так само, як і профілактика злочинів становить собою систему заходів попередження, спрямованих на виявлення, усунення, обмеження причин та умов вчинення правопорушень.

Профілактика злочинів серед молоді складає певну систему, якій притаманні специфічні ознаки:

- 1) система існує в оточуючому (зовнішньому) середовищі і проявляється (функціонує), лише взаємодіючи з ним;
- 2) система складається з елементів, компонентів, підсистем;
- 3) система складається не від суми елементів, а від їх цілісності;
- 4) усі елементи системи не є незмінними;
- 5) кожна система має своє призначення, виконує певну функцію;
- 6) кожна система структурно оформлена.

Являючись за своєю суттю різновидом соціального управління, профілактика кримінальних правопорушень серед молоді являє собою розгалужену багаторівневу систему, яка складається з окремих взаємообумовлених елементів, що створюють певну їх цілісність на основі загальної мети і координації їх діяльності.

До основних елементів системи профілактики злочинності серед молоді можна віднести: суб'єкт, об'єкт, види, форми, цілі та принципи профілактичної діяльності.

Однією з особливостей системи профілактики злочинності серед молоді є різноманітність її суб'єктів, що відрізняються один від одного характером, масштабами, формами і методами діяльності, повноваженнями.

Об'єктами системи профілактики злочинності серед молоді виступають: правопорушення та їх види; причини та умови вчинення молодими особами правопорушень; особи, щодо яких здійснюється профілактична діяльність (молоді особи; групи молоді; батьки (опікуни або піклувальники) молодих осіб, які є ще неповнолітніми).

До основних цілей системи профілактики злочинності серед молоді можна віднести: діяльність, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов вчинення молодими особами кримінальних правопорушень; корекцію особи правопорушника; обмеження дії негативних соціальних явищ та процесів, які не є причинами вчинення таких правопорушень; нейтралізацію негативного впливу мікросередовища (сім'ї, друзів, колективу тощо) на формування особи молоді особи та на мотивацію її поведінки.

Види та форми профілактики злочинності серед молоді цілком збігаються із видами та формами профілактики правопорушень у цілому.

Рівні профілактики злочинності: вирішення важливих соціальних, економічних та інших проблем життя суспільства; посилення виховної та ідеологічної роботи в країні, удосконалення суспільних відносин (макрорівень); здійснення впливу на конкретні соціальні групи, в яких складаються конфліктні ситуації, намічаються негативні явища; індивідуальна виховна робота, спрямована на подолання антигромадських поглядів особи, формування поваги до

особи, норм права, правил співжиття.

Види профілактики злочинності: загально-соціальна профілактика злочинності; спеціальна профілактика злочинності (включає в себе спеціально-кримінологічну профілактику та запобігання та припинення); індивідуальна профілактика злочинності.

У сфері профілактики злочинності серед молоді доцільно виділити наступні принципи – законність, гласність, гуманність, демократизм, науковість та прогнозування, взаємодія та координація діяльності профілактики злочинності серед молоді, інформаційне забезпечення, системність та комплексність, економічна доцільність.

Для запобігання злочинності серед молоді необхідно мати комплексну молодіжну програму на національному та місцевому рівнях. Такі програми мають бути як комплексними, так і цільовими, адже складністю всієї системи профілактики правопорушень серед молоді є її різноманітність та різноманітність.

Метою цільової або загальної національної чи місцевої програми запобігання злочинності серед молоді є забезпечення активної реакції на правопорушення молодих осіб та уповільнення її зростання. Деякі криміналісти додають до цілей запобігання злочинності серед молоді наступну складову: припинити деформацію молоді особи, що вже розпочалася; запобігти впливу криміногенних факторів мікросередовища на молоду особу, що виявляється у злочинній поведінці.

Програми профілактики правопорушень серед молоді мають включати три рівні підготовки та впровадження:

- 1) запобігання загальносоціальній злочинності;
- 2) удосконалення правового механізму попередження злочинності серед молоді та реалізації державної молодіжної політики у цій сфері;
- 3) спеціальна кримінологічна профілактика злочинності серед

молоді.

Заходи щодо вдосконалення правового механізму запобігання злочинності серед молоді та реалізації державної молодіжної політики у цій сфері передбачають:

1) удосконалення законодавства щодо притягнення молодих осіб до відповідальності не лише за кримінальні, а й за адміністративні, дисциплінарні та адміністративні правопорушення;

2) проведення круглих столів з представниками молодіжних організацій з питань розробки молодіжних програм профілактики злочинності серед молоді;

3) участь не лише правоохоронних органів, а й громадських організацій (у тому числі дитячих та молодіжних організацій) у здійсненні запобіжних заходів, широка участь громадян (наприклад, у громадських патрулях, у здійсненні ситуативної профілактики злочинності серед молоді);

4) введення в загальноосвітній курс дисципліни правового виховання і навчання;

5) участь у профілактичній роботі місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г.А. Криминология. М.: Академия МВД СССР, 1984. 500 с.
2. Ведерникова О.Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. М.: Российская криминологическая ассоциация, 2001. 344 с.
3. Социальная профилактика правонарушений в социалистическом обществе / Д.А. Керимов и др. М.: Мысль, 1978. 150 с.
4. Глазунова Н.И. Система государственного управления: Учебник для вузов. М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 551 с.
5. Адміністративна діяльність міліції / За заг. ред. акад. АПрНУ, проф. О.М. Бандурки: Підручник. Харків: Вид-во НУВС, 2004. 448 с.
6. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Василевич В.В. Криминологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини). Навч. посібник. – К.: Атіка, 2001. – 368 с.
7. Аванесов Г.А. Криминология. Прогностика. Управление. – Горький, 1975. 423 с.
8. Криминология / Под ред В.Н. Кудрявцева. М.: Юрлит, 1976. 439 с.
9. Голіна В.В. Попередження злочинності: Конспект лекції. Харків: Укр. юрид. академія, 1994. 40 с.
10. Литвинов А.Н., Гавриш Т.С. Профилактика преступлений. От теории к практике: Научно-практич. пособие. М.: ИКФ “ЭКМОС”, 2003. 160 с.
11. Организация деятельности органов внутренних дел по предупреждению преступлений / Под ред. В.Д. Малкова, А.Ф. Токарева. М., 2000. 322 с.
12. Конституція України від 28.06.1996 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.10.21)

13. Кримінологія / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. Г.М. Миньковского. М.: Изд-во МГУ, 1994. 566 с.

14. Лихолоб В.Г., Филонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е. Кримінологія: Учебник (для учебных заведений МВД Украины). К. Донецк, 1997. 398 с.

15. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.

16. Петров Н.О. Скандинавська модель запобігання злочинності неповнолітніх та молоді URL: <http://www.br.com.ua/referats/Pravo/32832-4.html> (дата звернення: 11.10.21)

17. Яницька Н.В. Напрями боротьби з правопорушеннями молоді. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. Київ, 1998. №3. С. 103-107.

18. Яницька Н.В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. / Н.В. Яницька.- Київ, 2000. URL: http://dysertaciya.org.ua/disertaciya_1_366.html (дата звернення: 13.10.21)

19. Обухов В.Н. Педагогические основы формирования правового опыта подростков: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. М., 1988.

20. Молодіжні програми профілактики злочинності серед молоді: загальнотеоретичний аналіз. Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції «Політика в сфері зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення» (25-26 лютого 2011 р., м. Івано-Франківськ).

Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. С.118-120.

21. Бабаев М.М., Миньковский Г.М. Преступность несовершеннолетних и ее предупреждение. М., 1971. 40 с.

22. Миньковский Г.М., Арзуманян Т.М., Звирбуль В.К. и др. Деятельность органов расследования, прокуратуры, суда по предупреждению преступлений. М., 1962. 279 с.

23. Иванов В.И., Миньковский Г.М. Преступление можно предупредить. М., 1965. – 32 с.

24. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: Монография. Харьков: Основа, 2003. 368 с.

25. Громадська думка: дослідження, аналіз, висновки. К.: ДЦССМ, 2003. 164 с.

26. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.10.21)

27. Правове положення неповнолітніх в Україні: Зб. нормат. актів / Уклад. Кройтор В.Л., Євко В.Ю. Харків: Еспада, 2002. 576 с.

28. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей: Постанова КМУ від 28.01.2004 р. № 87 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 13.10.21)

29. Про прокуратуру: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 14.10.21)

30. Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: Монография. М.: НОРМА, 2001. 496 с.

31. Шанскова, Т.І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підгрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 30 (2006). С. 50-53.
32. Яницька Н.В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження. Нац. акад.. внутр. справ України. К (2000).
33. Гавловська, А.О. Концептуально-програмний підхід до профілактики злочинності серед молоді: загальнотеоретичний аналіз. ББК 67.308. 112я43 (2018) С.33.
34. Користін, О. Є. Особливості злочинності неповнолітніх та специфіка її профілактики (за матеріалами Південного регіону України). *Південноукраїнський правничий часопис*. 4 (2014). С. 16-19.
35. Дзюба, А.Ю. Проблеми індивідуальної профілактики злочинності неповнолітніх. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dzyuba.Pdf> (дата звернення: 14.10.21)
36. Григор'єв, А.Й. "Профілактика злочинів неповнолітніх як засіб формування соціального здоров'я." (2016).
37. Кальченко, Т.Л. Кримінологічний аналіз видів профілактики злочинності неповнолітніх. (2015).
38. Жукова, Т.С. Соціальні засади запобігання злочинності молоді в Україні та Італії (порівняльне дослідження). *Запоріжжя: Класичний приватний університет* (2011).
39. Волинець, К.В. Роль правової свідомості у профілактиці злочинності серед молодших підлітків. (2021).
40. Денисов, С.Ф. Проблеми запобігання молодіжній злочинності в державах Європейського Союзу. *Держава та регіони. Серія: Право* 3 (2010): 54-58.

41. Литвинов, О. М., and А. Н. Литвинов. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні. (2002).

42. Жукова, Т.С. Моделі профілактики молодіжної злочинності та її функції в Україні та Італії. *Університетські наукові записки* 4 (2010): 197-201.